

A hatalmi logika Mengyelejev-táblája

Magyar Bálint volt oktatási miniszterrel Rádai Eszter készített interjút

Mit gondol a legutóbb nyilvánosságra került felsőoktatási koncepcióról?

Mindenekelőtt azt, hogy maradéktalanul kielégíti egy autokratikus hatalomgyakorlási modell által az oktatási rendszerrel szemben támasztott igényt: kontroll alá vonja a mobilitási csatornákat, felszámolja az autonóm értelmiségi és intézményi pozíciókat, és jelentős forrásokat von ki a felsőoktatásból, egy szűkített állami működtetés mértékére zsugorítva azt. A koncepció ezen jellemzői minden vitatott szakkérdést meghatároznak. Ha a cél alattvalók, és nem kritikai gondolkodásra képes autonóm polgárok nevelése, az menthetetlenül tönkreteszi egy ország szellemi potenciálját.

Ami a mobilitási csatornák kontrollját illeti, az – ahogy az újabb és újabb koncepciókból kitűnik, és ahogyan azt Szüdi János ugyanitt néhány héttel ezelőtt összefoglalta, már a közoktatásban megtörténik. A volt oktatási államtitkár szerint a közoktatás mostani átalakításának középpontjában a totális államosítás van, aminek ésszerű indoka nincs, viszont valóságos célja, amit ésszerű elhallgatni, a társadalom feletti irányítás megszerzése és megtartása. Az államosított közoktatásban ugyanis az állam mondja meg, hol milyen iskola működjön, ki taníthat és ki nem, mit kell és milyen könyvből tanítani, és az iskolának milyen értékrendet és magatartásmintákat kell közvetítenie illetve kikényszerítenie. Ezt fejezi ki az „oktatás szolgáltatás” elv elutasítása, helyette közszolgálatá minősítése.

Ezzel az Orbán Viktor és Hoffmann Rózsa által fémjelzett oktatási elképzelések valóban a liberális és konzervatív oktatáspolitikai közötti lényegi különbséget ragadják meg. A meghatározásnak - közszolgáltatás vagy közszolgálat -, ugyanis messzemenő következményei vannak arra nézve, milyen jogosultságokkal rendelkeznek a benne szereplők. Közszolgáltatás esetén ugyanis a megrendelő nem az állam, hanem a diák és főképp a szülő. A szolgáltató az iskola fenntartója, amely döntően szintén nem állami, hanem önkormányzati, alapítványi vagy egyházi, az állam pedig – esélyegyenlőség- és minőségbiztosító funkciójának megfelelően - szektorsemlegesen finanszíroz, egyúttal lehetővé teszi és garantálja, hogy a gyermekek származásuktól, családjuk szociális és társadalmi helyzetétől függetlenül a lehető legegyszerűbb esélyekkel rendelkezzenek tehetségük kibontakoztatásában, és ezt olyan iskolákban tehessék, amelyek alkalmasak a társadalom és a gyorsan változó munkaerőpiac igényeinek megfelelni képes állampolgárok felkészítésére. Ebben a felfogásban tehát az oktatásnak sem a tartalma, sem a megszervezése nem állami monopólium. A tartalma a legfőbb szereplők – a szülő és a diák, a pedagógusok, az

önkormányzat és más fenntartók valamint az állam – meghatározott keretek között zajló diskurzusának az eredménye, az üzemeltetése pedig a legváltozatosabb formákat öltheti.

Ezzel szemben az új oktatáspolitikai, amikor a közszolgáltatást közszolgálatnak nevezi, valójában visszaállamosítja az oktatást, és eközben nemcsak a fenntartó, hanem a szülők, a gyermekek és a pedagógusok jogait, beleszólását is keményen korlátozza. A pedagógust az életpályamoddellel egyfajta „katonai szolgáló rendbe” szervezi, a gyermekeket pedig, megszüntetve a szülő számos korábbi jogosultságát, részben kivonva a fennhatósága alól, úgyszólván „besorozza” az iskolába, mint egy janicsárképzőbe...

Azt mondta, janicsárképző?

Igen, tudniillik ez egy nemzeti keresztény értékrend jegyében történő ideológiai homogenizáció, egy olyan centralizált paternalista rendszerben, ahol az állami elvárásoknak megfelelően korán el lehet dönteni, mint bizonyos rovtársadalmakban, kiből mi legyen: dolgozó, katona vagy királynő. És azért minél korábban, mert e felfogás szerint minden olyan szabályozás, amely a gyermek szempontjai vagy az esélyegyenlőség oldaláról közelít, és lehetővé teszi a későbbi tanulói pályakorrekciót, az átjárást a különböző típusú intézmények között, felesleges, sőt, pazarló ráfordításnak minősül. Ezért előre meghatározzák azokat a beiskolázási keretszámokat, amelyek egyúttal meg is jelenítik avított és keleties, az értelmiséggel szemben gyanakvó, autokratikus társadalomképüket. Ennek megfelelően alakítják a személyi és intézményi függőségi viszonyokat is, mert az iskolarendszer célját alattvalók és nem autonóm polgárok nevelésében látják. Eközben meghatározzák, hogy leendő mandarinból -, hogy ne narancsnak hívjam -, azaz gimnazistából ennyit, szakközépiskolából annyit, érettségi nélküli szakiskolába járó gyerekből meg amannyit kell beiskolázni. Ehhez igazítják a fenntartók, az önkormányzatok jogainak elvonását, a szülők jogainak szűkítését, a pedagógus jogainak csorbítását az oktatás tartalmi kérdéseiben, lásd, kötelező kerettanterv és tankönyvkínálat.

És amit a gyerekek elszenvetnek, azt elszenvedi a tanár is az új életpályamodellben. Hiszen milyen életpályamodell az, amely az előmenetelben az állam által uralt, társadalmilag nem kontrollált bíráló bizottságnak szolgáltat ki? Mi a garancia arra, hogy bármilyen ürüggyel nem bocsátható el egy valakinek valamiért nem tetsző pedagógus, hogy az előmenetelét elbíráló bizottság nem érvényesít politikai-ideológiai szempontokat a megítélésnél? Igaz, a tanár azért, mert őt ki lehet rúgni, cserébe megkapja a neki sok gondot okozó gyerekek kirúgásának a lehetőségét: buktathat kedvére. És megkönnyítik a magántanulóvá minősítést is, amivel el lehet tüntetni az iskolából a renitensnek minősített gyermekeket. Ebben persze a kötelező iskoláztatás korhatárának tizenhat évre történő lecsökkentése is a kezére fog játszani az iskolának. És most nem is beszélek a felzárkóztató osztályokról, amelyekben a hat évesnél idősebb, ám még nem iskolaérett gyermekeket különíthetik el, mondván, „az a bűdös kölkök, ha

hatéves lesz, menjen iskolába”, hadd kerüljön rá az a bélyeg, amelyet minimum nyolc éven át hordani fog a jövőben.

A lényeg tehát egyrészt a mobilitási csatornák – amelyek jelentős részben zsákutcák - lehető legkorábbi szétválasztása, és közöttük az átjárás ellehetetlenítése, másrészt szűkítése azoknak a csatornáknak, amelyek az egyetem, tehát az értelmiségi lét, a társadalmi elitpozíciók felé vezetnek. A gimnáziumokba felvehető gyermekek létszámának visszaszorítása azonban feltehetően nem fogja érinteni az egyházi iskolákat, vagyis a jelenleginél jóval nagyobb arányban fog egyházi ideológiai ellenőrzés alá kerülni ez a mobilitási csatorna – tanárral, diákkal egyetemben.

Vagyis jóval nagyobb arányban fognak bekerülni a felsőoktatásba egyházi iskolák tanulói?

Minden valószínűség szerint igen.

Következésképp, a gyerekek jövőjére gondoló szülők kénytelenek lesznek őket – akár meggyőződésük ellenére is - ebbe az irányba terelni? Visszatér a családok mindennapjaiba a kettős nevelés gyakorlata?

Már a gimnáziumokba történő bekerülés egyéni esélyeit is módosítja a szóbeli felvételik visszaállítása, ami egyszerre szociális és politikai káderezését is jelentheti a gyerekeknek. Ugyanez a felsőoktatásba történő bekerülésnél az egykori pártállami önkény elemeit hozza vissza a rendszerbe, hiszen, ha huszonöt százalék erejéig a szóbeli felvételitől függ majd a bejutás, akkor ez a mozgáster elég ahhoz, hogy - ha az egykor volt „szochazáért” érdeméremmel járó előnyök mintájára nem is vezetnek be a „keresztény hazáért” érdemérmeket és a vele járó plusz pontokat -, a személyre szabott politikai és protekcionista felvételi elvek érvényesíthetők legyenek. Amikor a '90-es évek második felében Alkotmánybírósághoz fordultam, mert az egyházi felsőoktatási intézményekben a világi szakokon is plusz pontokat jelentett, ha valaki iskolán kívüli hitoktatáson vett részt -, és a plébánosok állíthatták ki a plusz pontot érő igazolást -, akkor az Alkotmánybíróság ezt - mint diszkriminatív gyakorlatot - felszámolta. Akkor a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen körülbelül negyven százalékot tett ki azok aránya, akik helyére a felvételijük alapján, a hittan-pontok nélkül, mások kerültek volna be. Most hasonló előnyökhöz juttathatja az arra érdemesnek ítélt felvételizőket az érettségi feltételeként előírt kötelező önkéntes munka, kombinálva a szóbeli felvételik elbírálásában jelenlévő szubjektív elemmel: így a felvételiztető mintegy feltűnés nélkül tekintetbe veheti, hol került sor az önkéntes munkára. Ha ehhez hozzávesszük még a közszolgálati egyetem létrehozásának tervét, akkor - le merem fogadni - létrejön a közigazgatási elitpozíciók azon köre, amelybe csak olyan személyek kerülhetnek be, akik itt szereznek diplomát. Ahol nemcsak a rekrutáció során lehet diszkriminatív ideologikus szempontokat érvényesíteni, de az egyetemen is szellemi „dresszúra” folyhat, alkalmassá téve

az oda került fiatalokat arra, hogy majdan „a közszolgálat magasabb grádicsaira” léphessenek. Már az is árulkodó, hogy a civil közigazgatási elit képzése egy intézményben történik a rendvédelmisékével. A jövő közszolgái „tollal és fegyverrel”, milyen szép is lesz!

Csak hogy ez ma még nem több merő spekulációnál. „Ne legyünk ennyire rosszhiszeműek, sőt, paranoiások” - szokták mondani ilyenkor, hiszen ezzel a lehetőséggel nem kötelező élni...

Ugyan miért számolnak föl egy rendszert, amely kizárja az ilyen típusú visszaéléseket? Miért iktatják ki a garanciákat, ha egyébként elkötelezettek azok érvényesülése mellett? Mert az önkény lehetőségének az intézményesítése történik. A mobilitási csatornák állami kontrollja egyébként a társadalom egészének a megregulázását is szolgálja, hiszen - gyermekeiken keresztül - eszköz a szülők zsarolására is. Épp ahogy a kommunista rendszerben is tapasztalhattuk.

Érdekes, nekem is minduntalan a pártállami viszonyokat, ráadásul a Rákosi-rendszert és a korai Kádár-kort juttatja eszembe, ami az oktatás körül történik...

Nem véletlenül, autokratikus rendszerekben, diktatúrákban vannak közös mechanizmusbeli sajátosságok. Csak most ennek az ideológiai alapját nem egy baloldali kommunista-, hanem egy jobboldali, nemzetinek, kereszténynek nevezett ideológia adja.

Visszatérve a mobilitási csatornákra: azon túl, hogy korán terelik a gyermeket arra az egy csatornára, amely az egyetemig vezet, és azt politikai kontroll alatt tartják, az átjárást is minden módon megnehezítik. Például a szakközépiskolából az egyetemek felé, mert jogilag nincs ugyan kizárva, hogy valaki ott is emelt szintű érettségit tegyen a felvételihez majd kötelezően legalább két tárgyból, de ha eközben a közismereti tárgyakat a szakközépiskolákban sokkal kisebb óraszámokban tanítják neki, mint a gimnáziumokban, és az érettségivel azonos időben a szakmai tárgyakból is le kell vizsgáznia, ráadásul még egy nyelvvizsgát is kell produkálnia -, miközben a közoktatásban felszámolják a nyelvi előkészítő évfolyamokat -, akkor innen gyakorlatilag nem lehet egyetemre kerülni. És még nem beszéltünk a szakiskolákról, ahonnan a gyermekek - a közismereti tárgyak oktatásának heti egy napra történő csökkentése miatt - nemhogy egyetemre nem kerülhetnek a jövőben, de később a felnőttképzésbe sem lesznek képesek bekapcsolódni. Egy olyan világban, amikor egy élet során többször is szakmát kell váltani... Már Magyarországon is átlagosan kétszer, nem is beszélve Nyugat-Európáról, ahol négyszer-hatszor váltanak -, és nem állást, hanem szakmát, amire csak azok képesek, akik rendelkeznek a tanulás képességével is.

A harmadik csatorna tehát a szakmunkásképzés, ahol lényegében betanított munkásokat, tanulni és továbbtanulni képtelen fiatalok hadát hozzák létre, de

még ennél is van „lejjebb”. Ez pedig a lemorzsolódásra, az iskolából való eltávolításra ítélt, izgága és kezelhetetlen gyermekek világa, illetve a leszállított korhatárt elért, ám az általános iskolát el nem végzett fiataloké. Akik még szakiskolába sem jutnak be, hiszen megszűnik a szakiskolák kötelezettsége azon nyolc általánost végzett diákok felvételére, akik sem gimnáziumba, sem szakközépiskolába nem kerültek be. Nekik marad a Híd Program, mely lehet, hogy csak a híd alá lesz elegendő.

Nézzük a felsőoktatásba jutás esélyeit számszerűen. A nyilvánosságra került koncepciók szerint, akik esélyei erre a nullához közelítenek, a szakiskolások aránya egy-egy korosztályon belül a mai húsz százalékkal szemben meghaladná a negyvenet. A szakközépiskolába járók aránya a jelenlegi negyven-negyvenöt százalékról huszonötre csökkenne, továbbtanulásra az ő esélyeik is elenyészőek. Viszonylag egyenes út vezet majd a gimnáziumokból a felsőoktatásba, ebbe az iskolatípusba azonban a tervek szerint egy-egy korcsoportnak mindössze húsz százaléka járhat. Közülük kerülhetnek majd ki a leendő diplomások.

A kormányparti előítéletes kritikák a felsőoktatásba bekerülők nagy számára hivatkoznak, és a gazdasági oligarcháknak az oktatás problémáit nemigen értő, ám annál magabiztosabb megjegyzéseire. Miközben Magyarországon a diplomások aránya nem haladja meg az EU-átlagot még a fiatalok között sem, a nyugat-európai átlagtól pedig még most is jelentősen elmarad. Ha a cél valóban az egyetemekre kerülők felkészültségének emelése lenne, akkor ezt a kétszintű érettségi mellett a bekerülési ponthatárok további növelésével érhetnék el. A Fidesz-kormány volt egyébként az, amely ezt '98 után csökkentette, hogy minél többen kerüljenek a felsőoktatásba.

Nyilván ezért panaszolta ön 2005-ben a Beszélőnek adott interjújában, hogy „a reformot egy demagóg környezetben kell megcsinálni, ahol ragaszkodni kell a Fidesz által mesterségesen 62 ezer fővel növelt bemenethez, mert amint egyetlen hallgatóval is kevesebbet vesznek fel, beindul a kampánygépezet, hogy elvesszük a gyerekektől a továbbtanulás lehetőségét”.

Abban az időben már lecsengett az a torlódás, amit a rendszerváltás előtt a felsőoktatásból kiszorultak '90 utáni nyomása okozott, addig ugyanis az egyetemisták aránya talán csak Albániában volt kisebb, mint nálunk, ráadásul mindez egybeesett a középiskolai expanzióval. Körülbelül az évtized közepére sikerült – részben a felsőfokú szakképzés meghonosításával - beállnunk az európai trendeknek megfelelő szintre. Most ez a tendencia megszakad, mert egy autokratikus hatalom az elithez vezető mobilitási csatornákat - szűkítve azokat - totális állami ellenőrzés alá vonja.

Ez lenne tehát az egyik cél, amit a közoktatási és felsőoktatási rendszer tervezett „reformja” ön szerint szolgálni kíván. Nézzük a másik célt, amelyet a beszélgetésünk elején az autonóm értelmiségi és intézményi pozíciók felszámolásaként említett. Mire alapozza ezt?

A tényekre. Nézzük meg először, hol vannak tömegében ilyen független pozíciók egy demokratikus társadalomban. Az egyik, amit negyedik hatalmi ágként is említenek, a média. Szemünk előtt zajlott le a közmédia Fidesz általi lerohanása, maradék relatív autonómiájának felszámolása. A személyi változtatások nyomán direkt politikai kontroll alá került nemcsak a hírszerkesztés, hanem az is, hogy kik hogyan kerülnek a hírek közelébe, akár munkatársként, akár szereplőként. Zajlik a magánmédia és a sajtó felvásárlása vagy kiéheztetése, az állami hirdetések megvonása és a magánhirdetők elijesztése révén. Ezzel gazdaságilag lehetetlenítik el a potenciális kritikai médiumokat. Svájcban lassan bevezetik a negatív kamatot -, fizetned kell, ha svájci frankban akarod tartani a pénzed -, nálunk lassan be lehetne vezetni a negatív hirdetések rendszerét: „fizetek neked, ha nem adod le a hirdetésemet, nehogy utána az APEH vagy az Ügyészség kijöjjön hozzám egy elvtársi ellenőrzésre”.

Az autonóm kritikai pozíciók további terepe a kultúra világa. Végignéztük a filmszakma autonóm intézményeinek ledarálását, és zajlik a színházi szakmában az igazgatóváltások sora, ahogyan a meritokratikus elv totális félredobásával, vazallusi rendszerben színházakat ajándékoznak politikailag lojális – akár újnnyilas - művészeknek. A következő láncszem a Nemzeti Kulturális Alap, amelynek a miniszteri rendelkezésű, kézi vezérlésű kerete az Alap költségvetésének ötven százalékát teszi ki. Csak zárójelben jegyezném meg, hogy az én időmben '96 és '98 között - ez tíz százalék volt. Az NKA elnöke pedig példátlan módon egy fideszes országgyűlési képviselő, aki önzetlen módon mint a kulturális bizottság elnöke, egyben saját maga ellenőrzését is ellátja. Persze logikus: ha a nemzetet egyesítik, akkor miért választanák szét a hatalmi ágakat. Mindeközben drasztikusan csökkentik a kultúrára szánt támogatást, ezzel is fokozva a kenyérharcot. A kulturális pozíciók politika-függővé tételének példái vég nélkül sorolhatók.

Nézzük az előbb tárgyalt közoktatás világát. Az, hogy innen alig hangzik felszólalás mindaz ellen, ami történik, mutatja, hogy a közoktatásban már nincs autonóm pozíció, köszönhetően az iskolafenntartó kormánypárti önkormányzatok tömegének az országban.

Ráadásul az új rendszerben az igazgatót sem a testület választja.

A középiskolák igazgatóit a miniszter fogja kinevezni, az általános iskolákét a kormányhivatalok. Az igazgatók ráadásul könnyebben elbocsáthatják az alárendeltjeiket, illetve az úgynevezett szakértői bizottságokkal – amelyek tagjai szintén kormányfüggő kinevezettek lesznek – elvághatják szinte bárki előmenetelét. Nem mondom, hogy e bizottságok mindegyik ítélete politikai lesz,

de ha megrendelés érkezik rá, akkor ezt, ha másért nem, a saját állásuk védelmében „megértően” fogják kezelni. Így próbálják autonóm értelmiségiekből nevelő- és kiképzőtisztekké formálni a tanárokat.

Megint meg kell kérdeznem: mire alapozza ezt?

Az emberek – nem akarok neveket mondani - megszarolt helyzetben vannak. Akitől egy mértéktartó, kritikai nyilatkozat után el akarják venni az iskoláját, az okkal némaságra ítéli magát. Azok a nagy pedagógusegyéniségek és oktatási szakértők, akik egy élet munkájának intézményesült eredményeit félthetik, mert azt az önkényes hatalom bármikor tönkretelheti, felszámolhatja, megsemmisítheti, elrabolhatja tőlük, nyilván hallgatnak.

Ezt nevek nélkül is értem. Nézzük a többi veszélyben lévő autonóm pozíciót.

Közjük tartozik az akadémiai kutatóintézetek hálózata. Ezek egy részének rendies világa valóban reformra szorult, ami azonban nem azonos a liberális filozófusok ellen mostanában reform címszó alatt zajló boszorkányüldözéssel. Ráadásul úgy, hogy az Akadémia vezetése, amelynek alapvető feladata lenne megvédeni a nemtelen támadások ellen a tagjait, valójában kiszolgáltatja őket e támadásoknak.

És még áll a két utolsó autonóm kritikai pozíció intézményes rendszere, a felsőoktatás és a szakszervezetek, épp most intéz mindkettő autonómiája ellen frontális támadást a kormányzat. A szakszervezetek ellen a Munka Törvénykönyvével, ha túlélnek, akkor – úgy tűnik -, a rendszerváltás előtti avított stílusú érdekvédő tevékenységen túl, felvállalják a demokratikus jogállam védelmét is. És ezután már csak egy nagyobb csoport marad: a felsőoktatásban foglalkoztatott értelmiség. Az új felsőoktatási törvény második célja tehát az autonóm értelmiségi pozíciók ezen utolsó bázisának felszámolása.

Hogyan?

Kezdjük a kinevezések rendszerével: ezentúl a rektor kinevezéséhez ott, ahol nagyjából államilag finanszírozott hallgatók tanulnak, a miniszter egyetértése szükséges, és amíg a szenátus nem olyan jelöltet terjeszt elé, aki neki is tetszik, addig azokat ő vissza fogja dobni. De ha a rektor kinevezése végső soron tőle és nem a szenátustól függ, akkor ő – tisztelet a kivételnek – féltve újbóli megválasztását, a miniszter különböző „kérdéseit” is teljesíteni fogja. Ennek tovagyrúzó hatása lesz az oktatói, professzori állományra is. Egy további kérdés, nekimennek-e -, amit nem tartok kizártnak - az úgynevezett tenure-rendszernek, amely védettséget jelent, a docensek és az egyetemi professzorok számára.

Nem tudok róla, hogy ez napirenden lenne...

Még nincs, de a logikába beleillik. A hatalmi logika olyan, mint a Mengyelejev-tábla: az ismert elemek között vannak üres kockák, amelyeket a még nem ismert, fel nem fedezett elemek fognak kitölteni. És a professzorok „minőségi értékelése” vagy nyugdíjaztatási korhatárának esetleges leszállítása is – mint a bírák esetében - egy olyan lehetséges elem, amellyel ki fogják tölteni a hatalmi rendszer ma még üres kockáit. Amikor 2001-ben a „magyar polipról”, a „szervezett felvilágról”, a maffiaállamról írtam a Magyar Hírlapban, azzal bíráltak, hogy rosszhiszemű és elfogult vagyok. De nem vagyok hajlandó álnaiv lenni. Nem elfogult vagyok, hanem szociológus, s tudom, mi után mi következik. A személyi függéseken túl a gazdasági függésnek két új eleme van: az oktatást irányító tárcától elvették és a gazdasági tárcához helyezték az egyetemek gazdasági igazgatóinak kinevezését. Ez egyszerű formalitás volt korábban, az oktatási miniszter nevezte ki a rektor javaslatára. Magam miniszterként úgy tekintettem, hogy ha egy rektort megválaszt egy szenátus, akkor abba, kivel akar dolgozni gazdasági vezetőként, nem szólhatok bele, mert az egy bizalmi poszt. Ez részemről persze önkorlátozás volt. Most nemhogy ez az önkorlátozás nem létezik, de a kinevezés joga a gazdasági tárcához került – amely az egyetemek több jelöltjét máris visszadobva. Egyúttal megindult az egyetemek 2003-tól megteremtett gazdasági autonómiájának teljes felszámolása is. Ugyanazon az elvi alapon, mint a közoktatásban: a felsőoktatás nem szolgáltatás, hanem közszolgálat, amelyben az állam mint a régi, pártállami időkben, nem megrendelőként, hanem a termelőeszközök tulajdonosaként és a termelés megszervezőjeként lép fel. Nemcsak azt mondja meg, hol, mire, hány embert képezzenek, hanem azt is, mit és kit ne, s államosítja az intézmények azon funkcióit, melyekkel piaci bevételekre tehetnének szert. Miközben az EU célkitűzése, az, hogy 2020-ra a tagállamok a GDP két százalékát fordítsák felsőoktatásra...

Nálunk az állami ráfordítás 0,9 százalék.

Ami megfelel a nemzetközi átlagnak. Ami nem felel meg, az a felsőoktatás magánforrásokból származó bevétele, azaz a tandíj típusú és vállalkozási bevételek aránya. De ha az egyetemek ezentúl képtelenek lesznek vállalkozni, ha a vállalkozási szabadságukat felszámolják, majd még az összes kollégium felügyeletét is egy nagy, központi állami vállalatba koncentrálnak, aminek esetleg a belügyminiszter úr volt cége fogja ellátni az őrzését-védését - ez megint a Mengyelejev-tábla egy még üres kockája -, akkor közben megölik azt a vállalkozási lehetőséget, ami az egyetemeknek anyagilag segíthetne.

A világ eközben teljesen más irányban fejlődik. Nemrég alkalmam volt Londonban megismerni az Imperial College, Anglia vezető állami műszaki egyetemének működését. Ahol az oktatási ügyekért a szenátus felel, a stratégiai, gazdasági, vállalkozási kérdésekről pedig egy külön tanács dönt, ahhoz hasonló, mint amit magam 2005-ben irányító testület néven akartam bevezetni, és amit

akkor az Alkotmánybíróság - szerintem alkotmány sértő módon - szüntetett meg. Ennek a tanácsnak a tagjait Angliában nem az állam vagy a szenátus nevezi ki, hanem egy, az egyetem körüli világból verbuvált testület, az egyetem által használt ingatlanvagyon pedig az egyetem tulajdona. Ahogy annak idején én is kezdeményeztem, nálunk azonban ezt éppen a szocialista pénzügyminiszterek akadályozták meg. Visszatérve az Imperial College-hoz, mivel övé a vagyon, természetesen a bevételeivel is korlátlanul gazdálkodhat. Ahogy mindenütt a világ fejlettebb részein, a felsőoktatás iparág és szolgáltatás, függetlenül attól, hogy magán- vagy állami kézben van-e az intézmény, az állam befolyásolási lehetősége pedig nagyjából arra korlátozódik, hogy szolgáltatást rendel és vásárol tőle, de nem zárja ki, hogy a felsőoktatás másokat is kiszolgáljon.

Mi annak idején nemcsak azért választottuk a hallgató választásához kötődő finanszírozást -, amikor az állami támogatás felét képzési normatívaként a diák vitte magával, a jelentkezésével „szavazva” egyik vagy másik intézmény mellett -, mert úgy gondoltuk, hogy az intézmények közötti verseny csak akkor érheti el a célját, ha a finanszírozás semleges, hanem azért is, hogy a politikai befolyásolás lehetőségét minimalizáljuk: ne a miniszter döntse el, melyik egyetem mennyi hallgató után kap finanszírozást. Mert ha ezt nem az oda jelentkező diákok száma határozza meg, hanem a rektornak kell alkudoznia róla, akkor teljesíteni fog mindenféle felső elvárást. És megint eljutottunk az autonóm pozíciók intézmény rendszerű felszámolásának kérdéséhez: innen az a súlyos csönd, ami a magyar felsőoktatásban készülõ ellenreformot, a felsőoktatás hatalmi elvű visszaállamosítását kíséri. Csak a diákok mozdulnak a tervezett tandíj okán.

Valószínűleg nem függetlenül a jövő évi költségvetés tervezetében szereplő 30 milliárdos mínusztól...

Ez a harmadik eleme az átalakításnak: a folyamatos forráskivonás. Ami azt jelenti, hogy most már nominálisan is jóval a 2003-as szint alá fog süllyedni a felsőoktatás támogatása.

Egyébként már az állam és a felsőoktatás között zajló tárgyalás körülményei is az erőszak logikáját követik. A dolog egy szimbolikus aktussal kezdődött, Budai Gyula bejelentette, hogy átfogó vizsgálatba kezd a felsőoktatási intézményeknél történt visszaélések feltárására. Ez világos üzenet volt: „kimegyünk mindenkire, aki kinyitja a száját, és valami terhelőt biztosan fogunk találni”. További lépés, ami az „egyenrangú partnerek párbeszédét” megkönnyítette: közölték, hogy a miniszterelnök mindössze öt egyetemet szeretne látni Magyarországon. Majd innen visszatornázták magukat huszonhatig, később egy újabb vargabetűvel eljutottak oda, hogy „majd néhány év múlva eldöntjük, melyik lesz tudományegyetem, melyik főiskola”.

Ez tehát a zsarolásnak az a rendszere, amely elnémítja a kritikus hangokat, és engedelmességre szoktatja a felsőoktatás szereplőit. Nem akarok pálcát törni senki felett, de néma egyetemi vezetőknek az értelmiség sem érti a szavát.

Érdemes elgondolkozni, nem érdemeljük-e meg mindezt, ha némán tőrjük, hogy megtegyék velünk.

Az, hogy ezek a döntések a hatalmi logika alapján, annak szolgálatában születnek, egyúttal azt is jelenti ön szerint, hogy szakmailag nincs relevanciájuk?

A szakmai megfontolások e célnak, az autonómia megtörésének vannak alárendelve. Persze, a hatalmi logikát is lehetne racionálisabb módon, ésszerűbb intézkedésekkel szolgálni. De ez már az intellektuális deficit témakörébe tartozik.

Akkor nézzük a fontosabb szakkérdéseket tartalmilag: például mit gondol az intézmények tervezett koncentrációjáról?

A Bologna-rendszer logikája az, hogy nyissuk ki az egyetemek kapuit, azonban három év után, a mesterképzésbe már sokkal kevesebben lépjenek át. Ha van egy felsőoktatási intézmény, amely akkreditálja magát, hogy ezen és ezen a területen mester képzést indít, de nem a teljes spektrumon, miért ne tehetné meg? És azt sem indokolja semmi egy akkora országban, mint mi vagyunk, hogy az intézmények vagy kutató tudományegyetemek, vagy főiskolák legyenek. Az, hogy legalább nyolc karral és tizenötezer hallgatóval kell rendelkeznie majd egy egyetemnek, kizárólag arról szól, hogy ha a hatalom úri kedve úgy tartja, felszámolhassa például a Corvinus Egyetemet.

Most épp – állítólag - mégsem akarja. Mennyire megy mindez szembe a Bologna-rendszerrel, jelenti-e annak tagadását, kiiktatását?

Önmagában nem, mert feltételezésem szerint egy főiskolai diplomával is részt lehet venni utána valamely egyetemen mester képzésen, csak felesleges az intézményeknek ez a fajta kategorikus szétválasztása. Viszont szembemegy a már zajló spontán integrációval, amelynek jellemzője, hogy a nagy egyetemek magukhoz vonzzák az önmagukban életképtelen vidéki főiskolákat, mint ahogy azt a Nyugat-magyarországi Egyetem vagy a Szent István egyetem tette. A kormány most ezt a spontán integrációs folyamatot -, amit egyébként a képzési normatíván keresztül maguk a diákok kényszerítettek ki a jelentkezéseikkel – adminisztratív úton felülírja. És ettől kezdve majd nem kell annak a főiskolának megszűnnie vagy beolvadnia valamely más intézménybe, amely iránt nincs kereslet, hiszen egy politikai alku során megkaphatja a kormánytól a működéséhez szükséges pénzt. Ezzel szemben történhetnek olyan összevonások, amelyeknek semmi értelmük: például most három levegőben lógó főiskolából, a szolnokiból, a kecskemétiből és a dunaújvárosiból, esetleg még a bajait is hozzácsapják, gyúrni akarnak egy nagy alföldi főiskolát. Pedig ezeknek a főiskoláknak inkább egyetemekhez kellene csatlakozniuk, azok fölhordó rendszereként kellene működniük.

Tandíj? Ön mindig nyíltan tandíjpárti volt.

Ez a másik nagy téma, és most ne foglalkozzunk azzal, mi volt erről korábban a kormánypártok véleménye, sem az Alkotmánybíróság által annak idején – szégyenletes módon – átengedett, alkotmányellenes és populista, a vizitdíjra és a tandíjra nemet mondó népszavazással. A kormány által javasolt homályos rendszerben, mert naponta változtatgatják, egyfelől hihetetlen mértékben lecsökkentik az államilag finanszírozott helyek számát, másfelől azt is meg akarják tiltani, hogy bizonyos karokon és szakokon bárki akár önköltségesen tanuljon, mert az adott diszciplína szerintük nem fontos.

Vagy mert bizonyos szakmákból nagy a túltermelés, jogászból és bölcsészből, más, például műszaki pályákon pedig lasszóval fogják a hallgatókat...

De a jogászé univerzális szakma, a tanaré is, államtudományi vagy bölcsész diplomával a zsebében nem feltétlenül csak jogásznak és tanárnak megy az ember. Úgy gondolják, hogy képesek évtizedekre előre megmondani, milyen szakmára hol lesz szükség és ezért minden szakra lebontani a keretszámokat. Hoffmann Rózsa például '85-ben hívő kommunistaként még magáról sem tudta, hogy egy évtized múlva hívő kereszténydemokrata lesz. Akkor honnan tudná, azokról a százezrekről, akik most évek során beiratkoznak az egyetemekre, hogy harminc év múlva milyen szakmában fognak dolgozni?

Annak az utólagos képzési hozzájárulásnak egyébként, amit 2006-ban javasoltam, semmi köze nincs ahhoz, amit most Orbán Viktor és Hoffmann Rózsa készülnék bevezetni, amely a külföldön munkát vállaló, tehát „a hazát cserben hagyó” fiatalok megrendszabályozását, szolgálja a „nemzeti szabadságharc” részeként. Megint arról van szó, hogy egy racionálisan megoldható kérdést áthelyeznek egy moralizáló, stigmatizáló kontextusba. Mert milyen feltételeknek is kell eleget tenniük az egyetemek tandíjtípusú bevételeinek? Mindenekelőtt jelentőseknek kell lenniük, csekély bevétellel pancsolni, jelentéktelen bevételért vállalni nagy politikai kockázatot nem érdemes. Aztán különbséget kell tenniük a képzés költségei alapján, és ugyancsak különbséget kell tenniük a várható jövedelmek alapján. Végül - és talán ez a legfontosabb -: nem akadályozhatják meg a szociálisan hátrányos helyzetűek bekerülését a felsőoktatásba. Magam az utólagos képzési hozzájárulásról szóló javaslatomban, amire a szocialisták – egyébként a Fideszéhez hasonló logika alapján - nemet mondtak, ezekre a szempontokra voltam tekintettel. És azt nem büntetésképpen fizette volna senki, amiért „elárulta a hazáját”, hanem azért, mert az oktatás, amiben részesült, neki egész élete során olyan előnyt jelent, amiből visszatörleszt valamit. Azt is csak akkor, ha van munkája, és a havi jövedelme meghaladja a minimálbér négyszeresét. Az a tandíjrendszer egyébként tíz-tizenöt éves kifutással évi százmilliárd forintos

bevételt biztosított volna a felsőoktatásnak, a kétszáz milliárd forintos, a GDP egy százalékának megfelelő állami támogatás felét. Tudjuk, hogy azokban az országokban, ahol a felsőoktatás költségvetési forrásokon túli bevételeinek a felét ilyen tandíjtípusú jövedelmek adják, a másik felét pedig mindenfajta vállalkozásból jövő bevételek, az egyetemek gazdag intézmények. Azok az országok viszont, ahol az egyetemek nem gazdag, önálló szereplők, sosem lesznek versenyképesek Európában. Azoknak marad a sértett siránkozás, és megisméltódnak, ami a múlt század közepén történt, amikor a zsidó származásuk miatt otthonról elűdözött tudósaink, Amerikában befutva, szerezhettek Nobel-díjakat. Most az anyagi ellehetetlenülés és az autonóm értelmiségi pozíciók felszámolása üldözi majd el ezeket az embereket, mi pedig, akik itthon maradunk, megint siránkozhatunk, hogy miért megint a tőlünk elszármazottak kapnak Nobel-díjat. Mert itthon erre alkalmatlan lesz a terep.